

Юрій Липа

Рідна мова і рідна немова

1.

Немає сумнівів, що в характері українця зайшла велика зміна. Не змінилися одвічні пристрасті, почуття, біль і радість, змінилося саме темпо світовідчужання. Найхарактеристичнішою рисою сучасного українця є зміна квієтизму на неспокій. Сталий неспокій, сумнів апостола Томи й одночасно стремління відшукати нові вартості. Історія, політика, родина, навіть зовнішній вигляд — все є підставою до досліджень і спроб. І серед цього всього панує стремління до утвердження себе, свого „я“ національного і особистого. Тимчасом, однак, більше віримо в правду неспокою, як у правду петрифікації.

Не лиш у нас існує цей інтелектуальний переворот. „Правдою є, каже француз А. Моруа, що в історії людськості трапляються нечасті періоди, коли в дуже короткому часі люди довершують величезних переворотів. Як примір візьмим перехід від вільної думки грецьких філософів до теологічної мислі середньовіччя, або в часах Бекона чи Декарта перехід від цієї теологічної мислі до перших наукових і позитивних думок“.

Англійка атеїстка В. Вульф вторує: „Я не претендую, — каже, — до того, що це сталось так, як то одного ранку, вийшовши до саду, зауважуємо, що розцвіла троянда, чи курка знесла яйце. Зміна не прийшла ані так раптово, ані так окреслено. Але всеж надійшла зміна... Змінилися всі наші відносини: між господарями й слугами, між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми. Одночасно із змінами в людських відносинах повстають зміни в релігії, в звичаях, в політиці, в літературі“.

Оповідали мені про кількох українців, що сиділи в спокійній каварні над блакитним женецьким озером. Розмова велась навіть не про Україну — раптом — вистрілив кулемет — українці зірвались од столика. Дивились один на одного усміхнені, з блиском в очах. Чижби—заламання в душевному спокою Європи?

Ба, то були тільки вибухи в моторі моторового човна. Але в тій анекдотці — є, як сказавби Моруа, клімат.

Кілька завваг варто присвятити виразові свідомости того суспільства — українській літературній мові. В наших часах на неї дивляться як на витвір свідомої воли. Волі до висловлення себе, етапу свого розвитку.

A Millet, один з найвизначніших французьких лінгвістів пише про це: „Мови (язики) є тим, чим їх роблять суспільства, що їх уживають. Воля тих, що говорять ними, входить тут до гри і стає підставою до розвою мов“.

Правда, серед українського суспільства є особи (т. зв. знавці мови, фахові або несподівані рецензенти, популяризатори і т. п.), що вони, навіть, цілком докладно знають, яка має бути раз на завжди українська літературна мова! Український письменник і журналіст пізнають їх як автомобілісти — мотоциклеву поліцію: тільки трохи більше фантазії в провадженні, в русі, а вже наздоганяє чоловіка якась умундурована постать, кладе йому руку на плече і ноує кару в себе в книжечці (чи в кутку!) за недозволене переступство.

Лише, що мотоциклева поліція в своїх обліченнях орієнтується на підставі звичайної арифметики, тимчасом язикова поліція має свої власні таємничі приписи. І то кожний — інші. Варто часом перечитати обопільні рецензії на себе двох редакторів, чи навіть професорів. По їх поєдинку від обох нічого не зостається, як від двох порохових складів, взаємно зірваних. А однак у них ще вистарчає запалу, щоби бути невмолимими до мовних творів, коли ті хоч на йоту ріжняться від ними усталеного шабљону, переважно дуже вбогого.

Дивно, що письменники, поправляючи мову, завжди були лагідніші від фахових поправлячів-рецензентів?

Одного разу по перечитанні прихильної оцінки мови когось із письменників, спитався я автора рецензії найбільшого представника „*juste milieu*“ нашої літ. мови — поета і фільольога Володимира Самійленка:

— Ви так прихильно окреслили мову автора, алеж у „Книгарі“ другий рецензент її просто висміяв зі своєї рецензентської високости?

— Бачите, — сказав на це Сивенький, — мені здається, що між нами є та ріжниця, що в нього на першому місці є його власна особа, а в мене — слово.

Не — „слова“ сказаз Самійленко, а — „Слово“!

Може допоможуть волі до висловлення себе ті, які науково працюють над словом? Поможуть суспільству бути собою в мові?

Як історики-лінгвісти, граматиками, дослідувачі вони сортують, аналізують, синтезують і врешті заціплюють це все в дитячих душах. Чеснотю їх метод, заслугою їх способу думання — це відкидання всього непевного, нестислого, випадкового. Матеріал їх праці це неживі речення і слова, вирвані з творів, це якби стабілізовані частини живого організму в анатомічних препаратах. Їхні мовні спостереження завжди чути формаліною, що утривалює і.. забиває. Вони нічого не можуть відгадати, передбачити, створити. Практично найбільше вартісна частина лінгвістики — свого роду „стабілізаційна лінгвістика“ боїться сучасности хочби вже тому, що в кожній сучасності є багато елементів будучности.

Письменники не відносяться до цієї науки прихильно.

Недавно розповів Тома (Thomas) таке про блискучого французького стиліста минулих років, Барбея д'Оревілія (Barbey d'Aurevilly):

„Керманіч друкарні зауважив щось у рукописі Барбея, підкреслив нігтем і присунув це до письменника.

— Що це ви мені покажете?

— Це слово...

— То що з того?

Друкар вагався... Вкінці заризикував:

— Але, бачите, — сказав, — граматика власне забороняє...

З призи́рством Барбей віддав йому коректу:

— Пане, затримайте собі свою граматику. Я маю власну.

Метою мовознавців щодо письменника є передусім знищення його мовної індивідуальності і розсортуння всіх кісточок його мовного кістяка до спеціальних касеток, де вже поховані його попередники письменники, знані (література) чи незнані творці („народня“ творчість). Це все є добре, але це все стоїть під знаком минулого.

Бо це всеж є „слова“, — механістичне упорядковування, а не жива, близька людям синтеза. Не 20—40 тис. слів майбутнього українського Ляруса, але слово є важне.

Бож Слово було на початку, як ознака людини. Воно звістувало єдність на початку нації. Слово, що, як висловився Поль Кльодель, „трансформує несвідоме у свідоме“. То чудесне Слово, що дає можливість зрозуміти людину, впливаючи на неї і від неї брати найделікатніше і найдивніше з посеред людських річей — психе людини — її душу. Слово не як предмет граматики, дидактики, але, говорячи за геніальним Потебнею „форми свідомости, що їх нічим не можна заступити“. Слово вираз найглибшого інстинкту нації, Слово „не тільки як одна зі стихій нації, але як її найдоверніше обличчя“.

„Колиб, — каже професор Потебня, — навіть, було можливим об'єднати людськість чи взагалі народи одним язиком, то це було б катастрофальне для вселюдської думки, як заміна багатьох почувань — одним“... („Мисль і язик“, „Язик і нарід“). Слово — то сила стихійна. Праця гнобителя слова може його знівечити, надвередити, але не може знищити. Навпаки і дезорганізоване „осліплене“ Слово підбитого народу мститься. „Нарід, поглинений іншим, після незміримої витрати своїх сил, таки приводить той другий (де-націоналізуючий) до розпаду“. (Ол. Потебня).

Рідну мову, яко Слово, що живе, розвивається і гине разом з народом, творять до деякої міри всі члени нації, члени її суспільства передусім. Та „рідна мова не повинна служити тільки до збагачення науки, — каже видатний фільольог, — лише передусім до уформовання відповідної пси-

хічної постави супроти світу, повинна розвивати ріжнородні типи психічної реакції. Повинна вчити, як повнота психічних переживань має реагувати на повноту життя.

Таке реагування на життя духовою повнотою є репрезентоване найдоступнішим для всіх мистецтвом — мистецтвом Слова". (Проф. Юлій Кляйнер).

Дійсно „найдоступніше з усіх мистецтв“! Його матеріал і його методи діяння є знані кожному. Властиво, знані слова і кількадесять правил до в порядкування слів. Але щож! Це дає голінність до оцінки. Інтелігентний профан (скажім з французька) відчує результати довгої технічної праці і підготовки в різьбарстві, музиці, малярстві і буде обережний у критикуванні образу, памятника чи симфонії. Зате буде відважним у відношенні до повістяра, драматурга чи поета з їхнім складним і делікатним мистецтвом. Бо цеж не є ані таємничі відтінки фарб, ані потужні асоціації звуків, ані яскрава рівновага будівельних площин, — от собі тільки повязання двох-трьох тисяч слів. Бачучи стільки довкола несвідомої гри, а нераз і творчости слів, як не повірити, що й свідома творчість—мистецтво слова—є легке?

Речення, яке найчастіше чує письменник у свому оточенні, це сказані довірочно, як змовник змовникові, слова: „Ви знаєте, — я теж пишу!“

Має слухність Юрій Дюамель (G. Duhamel), пишучи: „Колиб мені якийсь кульгавий чорт дав змогу заглянути магичним всевидючим зором до кишень моїх ближніх,—я знаю (суджу після моїх відвідувачів),—що в кишені кожної людської істоти у віці понад дванацять літ завжди лежить рукопис“. (Le langage et ses démons).

Ми не є Францією. Але пригадаймо собі десять тисяч осіб у Києві, що в 1922. році підчас міського перепису подали свій фах яко „письменники“. Кілька літ тому статистика „Плугу“ і „Гарту“ нараховувала понад 15 тисяч літ. гуртків на Великій Україні. Визначимо хоч по десять осіб на гурток, і матимем стопятьдесять тисяч осіб. А однак ми не пізнали серед них і стопятьдесять письменників.

Їх, цих людей. „українців з рукописами в кишенях“ є напевно більше. Механістичне зачеплювання слова за слово, речення за речення — їх чарує. Є певна магія в такому автоматизмі слова. А однак вони не можуть нічого тривалішого створити. Мають волю до мовної творчости, хотілиб реагувати на життя, — але не мають тієї потрібної до реагування „духової повноти“, про яку згадував Кляйнер, не мають тої „стихійности“, що її звеличує Потебня. Ту поставу супроти життя може мати тільки — індивідуальність.

II.

Індивідуальности, одиниці, що в рідній мові віддають інстинкт і волю українців, — письменники, проповідники, журналісти, полемісти, — деж їх шукати як не в історії українського письменства?

„Бо, — як каже Іван Франко, — всежтаки історію літератури творять переважно визначні творчі одиниці, що підносяться духом понад загал, нераз відгадують його стремління, а іноді показують йому нові шляхи розвою“. (Зап. Н. Т. ім. Ш. т. 89 й).

Отже перейдім до історії, а точніше історій літератури. Приємною бібліографічною пригадкою є „Нарис історії укр. літератури“ Івана Франка. Вона має в собі щось зі свіжости і практичности катальогів малярських галерій, своєрідної української мовної Пінакотекі-літератури.

Однак переважає інший тип більш претенсійний. Там найважливішим є „той загальний принцип, з високостів якого повинні ми оглядати факти нашого письменства і до якого зводити діяльність наших письменників“. (С. Єфремов. Іст. укр. письм.).

Кожний історик відповідно до партійної приналежності згл. до характеру визначає собі свій „загальний принцип“. Пригадаймо собі: Б. Грінченка („принцип реальности, національности та народности“), Б. Лепкого („безумовним постулатом літератури покласти красу, до котрої рветься дух людський“), С. Єфремова („принцип громадського слугування письменства народові, тим широким масам трудящого люду“) і т. д.

У практиці примінення підстав стає чимсь подібним до середньовічних „індексів книг істинних і ложних“. Історик відкидає без жалю все те, що не становить „неминучого стану в ідейному процесі літ. розвитку“; все є шумовинням, коли не ілюструє провідної думки історика літератури.

До цієї своєрідної цензури треба додати і підсвідому цензуру самої особи історика; його щирі симпатії і антипатії. Найтяжче від того буває сучасникам історика. Будьмо певні, що колиб історію літератури написав свого часу П. Куліш, що довгий час так заздрісно був розчарований у Шевченкові, то роля великого Тараса булаб дуже нужденна в тій історії.

С. Єфремов чує виразну нехоть до О. Кобилянської, К. Гриневичевої, М. Євшана і тієї групи письменників, що на його думку прямують до „непогамованого суб'єктивізму“. Для автора цікавого „Лихоліття“, блискучої „Камінної душі“, яскравого „Берестечка“, саркастичного „Авірона“ не знаходить наш історик нічого до пригадання, як тільки його ім'я і прізвище — Гнат Хоткевич.

Поза цензурою партійною і цензурою особистою, цен-

зурою тієї чи іншої лояльності, чиж почуття міщанської обмеженості не було досі добрим цензором? Такі твори як „Гаргантюа і Пантагрюель“, „Жіль Бляз“, „Тіль Ойленшпігель“, чи новелі Чосера, символи буйних національних темпераментів в очах заходу, до української історії літератури напевно не були прийняті, Що клопоту мав чеснотливий Куліш (дивна мішанина демонічних поривів і обивательського страху) із натуральною реакцією тодішніх українців на появу бравого, розпусного, битливого і безпардонного п. Енея Анхизенка!

„Як появився Котляревський із своїм Енеєм, — писав Куліш у „Хаті“, — усі зареготали щиро.. Зареготали, і той регіт був — найстрашніша проба нашому писаному слову українському. То було все одно, як родиться дитина серед п'яних баб та щей сама сповитуха впється“.

Тимчасом „бідолашне немовлятко“ само було добре на підпитку. Але треба було з нього зробити „кільце в ланцюзі літературного розвитку“.

Хіба найприкрішим моментом є саме той, коли письменників, що перейшли через усі цензури і „дістали пашпорт“ від історика, нагинано до схеми історії літератури і відповідно аналізовано й окреслювано.

Недармо зойкнув поет: „Смутний то талан так скомпліковано, так тяжко і так святочно жити, а потім стати надбанням доцента!“.. (А. Бльок).

Щоб сказати своє „Аврам родив Ісака, Ісак родив слідуячого“, — історик літератури не вагається збагателізувати, а то й знищити індивідуальність мистця мови. І в цьому є неправда історії літератури.

Ці висортовані полковники, підполковники, чотові й бунчужні літератури, сірі, зоднаковілі в своїх уніформах — тільки можуть пригнобити читача такої „історії української літератури“.

А всеж це могла бути книжка, котрою зачитувалися люди по ночах, як зачитуються романами пригод, чи подорожей.

Дайте лиш одно — кожного письменника таким яким він є в цілості, в суверенній цілості з усіми його людськими суперечностями. Не турбуймося тим, що між Квіткою і Кулішем, або Нечуй-Левицьким і О. Кобилянською не буде звязку. Трактуймо світ фантазії письменника як окрему країну. І ще одно, — дозвольмо оповідати про подорож до тієї країни тільки людині, котра в тій подорожі закохана.

В своїй любові вона, принаймі, не знищить організму - світу фантазії письменника, а може своїм ентузіазмом потрапить видобути приплив життя і творчості в інших людях.

Є мапи продукції кожного краю (дерево, вугілля, залі-

зо), Італія видала мапу розкошів туристики, Франція — астрономії. Уложім мапу української літератури. Маркуймо її після творів чи прізвищ. Не стараймося дуже, навіть, за історичну схематичність.

Може в нашому столітті нам ближчий улюблений роман козаків „Александрія“ як „Роман Кирпатого Мефістофеля“, може нам рідніший вогонь полемістів XVII-го століття, як прохолоджуюча вода Сквороди? Подорожуймо з веселим серцем по горах і долинах, ріками й озерами цієї мапи! Нині їдьмо до олександрового гаю Коцюбинського, завтра до підгірської церковці „Русалки Дністрової“ нині до буйної станиці Якова Кухаренка, завтра — на ідилічні ниви Габора Костельника...

Але подорожуючи ствердимо, — нема однієї рідної мови, є багато рідних мов. Ціла істота письменника, чи взагалі мистця мови, стремить до того, щоб не бути подібним до інших! Сила їх сугестії в мові не полягає на тому, що вони напр. писатимуть мовою Шевченка. Шевченкові це — ніяка користь (бо він себе вже висловив), а мистцеві слова — велика шкода (бо він себе не висловив). Сила мистця мови не в тому, що він виріс із ґрунту, чи світоглядів тих і тих, але в тому, що він потрапить перетворити всі ці впливи в щось своєрідного, що він має силу відділитися від свого, сказатиб, підложжа.

Що нині — прийняті за підставу української літ. мови — мови Старицького, Грінченка, Шевченка чи Котляревського, — то ще не є остаточно знищення інших рідних мов. Границя часу, поставлена нашою мовною бюрократією, — од початку XIX-го століття — є так само умовна як і всі інші границі для живого організму, що росте.

В присвяті „Алфавита Духовного“ (1720 р) митр. Криворівському оповідає єромонах Ілля таку легенду. По поразці Дарія знайшов Олександр Великий у наметі Дарієвому „містерну і дорогої роботи“ скриньку. Милувався нею потужний переможець, надумувався, що до неї сховати. „Не зазначив її, — пише Ілля — на злото, сrebro і дороге каміння, которое коликольк в землю схованое міль і ржа повредити і в ничтоже обернути може; леч назначив ю на соблюдение негибнущее і никогда не ветшающее“. Сховав до неї „Іліяду“ Гомерову.

Річ „негибнущая і никогда не ветшающая“. — то індивідуальність Мистця Слова. Зрештєю, наші часи, в яких стільки в сконденсованні бачимо історичних подій, дозволяють нам зблизитися до кожного старого письменника, що досі нам видавався чужим. Роки 1917—20 ближчі до років 1650—57 як до яких небудь інших.

Чи розкішна тирада Мартина Броневського в кінцевому слові його „Апокрисису“ (рік 1597) не є близька українцям з Галичини і Волині? Чи не зрозумілий елегантний

Захарія Копистенський (1724) з його південним славянством, типу гетьмана Богдана „Яфетове племя Россове і Сербове, і Босняне, і Істрове, Іллірикове, і Далматове, і Молдаване, і Мультияне, і Чехове, Моравляне, Гарватове“... Одним словом усі слов'яни, крім... поляків і москалів?

Чи не вартий подиву характер і проповіді проповідника Зизанія (XVI. ст.), що про нього писав противник-сучасник: „З землею і небом воюєш; ні Богові, ні людям не потураєш, святих з неба спихаєш, чортів до пекла не пускаєш... Тай цього з тебе не досить: на своїх старших, так і духовного чину, як світських, зухвало наставляєш язика, про нашого пана короля в своїх казаннях не гаразд мовили, на митрополита гавкаєш. Латинників виклинаєш. Русь на бунт і розбрат підводиш. Сказати коротко — диявольську роботу на землі справляєш“. (Zebrowski, Kąkol).

Щось із Хвильового має в собі протест Л. Барановича проти Москви і його світогляд: „Сих брані повних времен ничтоже тако полезно якоже Меч“ (передмова до „Меча духовного“ 1666 р.). Кожний усміхнеться, читаючи промову перед запорожцями в „Милості Божій“ (1728 р.), де стільки знайомих, сучасних подробиць. Ба, навіть здається, що то про колгоспи говорить вірша з початку XVIII. віку, коли „зачинають як собак нас, як у клітку-птахи“.

Багато є і з сучасних літературних напрямів: ось попередник Зерова і Рильського співає;

„Простих пісней складає Ритм в тіню здоровім,
Аркадській бидлята наставляють уха,
Гди співає. Він зась дме. Поки стає духа.

(Василь Устрицький у збірнику XVII. в. „Парнас“).

Не бракує й Семенка в особі Л. Величковського († 1673 р.), що деклямував:

„Анна ми — мати й та ми манна,
Анна питала мя — я мати панна.
Анна дари мні сіль мира данна“.

Остаточо найбільший закид письменникам тих часів є — це закид спольщення мови. Чи це було спольщення, чи ще в більшій мірі златинщення нашої мови? Латинський кістяк (складня) мови був подібний в обох мовах. Зрештою як довго наше слово буде співжити з заходом — так довго буде спорідненим із слов'янами західньої культури.

Якже знайти дорогу до цих усіх майстрів і підмайстрів льогосу? До їхньої атмосфери творчости?

В Одисеї великий рів наповнюють свіжою, паруючою кровю. Тіні вмерлих приходять, пють трохи крові, оживають і стають перед живими і можуть відповідати на питання живих.

Даймо нашої теплої крові, нашої радості і прихильности позичмо минулому, а вони всі оживуть і прийдуть.

нам на поміч, нашій волі до висловлення себе. Прийдуть, як висловники найглибшого інстинкту нації.

Бож голос їх, то голос індивідуальностей, що хотіли утвердитися в будуччині. І тепер ми, — будуччина, з ними розмовляємо. І може не один голос з тих далеких голосів допоможе нам самим утвердитися.

III.

Праця мистця мови над собою мала донедавна окреслені границі. Письменники і журналісти вчилися мови найчастіше як малярства малярі, — особисто від майстра. Багато французьких поетів вчилося від Мальярме, учнями Л. Стаффа — в більшій чи меншій мірі є майже всі сучасні „скамандрити“ в Польщі, в Києві дуже багато плідних письменників завдячують своє літературне а передовсім мовне виховання Миколі Вороному. Жива традиція дає багато.

Як реагувати на життя духовою повнотою в мові? — це питання молодий письменник старався розв'язати шукаючи аналогії серед усталених давних чи теперішніх мистців слова. Колиж нема живої традиції, — бере до рук книжку. Бере з питанням: як в ін це робить?

„Я часто, каже Моруа, розважався аналізуючи ритми і стилі письменників. На мою думку це найбільш цікава, дійсно справжня технічна форма літературної критики“.

Часами кілька технічних дрібниць дає багато до зрозуміння самих письменника. Ось Пруст (Proust) що додає кілька прикметників (5—6) до іменника і тими прикметниками ступнево щораз виразніше окреслює річ. Ось Анатоль Франс, що любить сполучати два супротивні прикметники („переможні і хитливі кроки“). Ось безконечні хвилі Шевченківських дієслів, і тяжка хода Кулішівських зложених прикметників, важніших для нього від іменників.

Варта зацікавлення такі праці як „Дієприкметники в Шевченковому Кобзарі“, придалисяб такі як „Ритм у новелях Стефаніка“, „Боротьба латини із словянщиною в полов. XVII ст.“, „Біблія Лютера і Біблія Куліша (мова)“ і т. д.

Але не ці технічні подробиці, що назовні були змістом праці таких гуртків як „Музагет“ у Києві, „Фльоюра“ в Одесі, чи гуртків при журналах „Мистецтво“, „Універсальний Журнал“ і інші.

Правда, про слово говорилося там, як про матеріал, як різьбарський камінь. Але слова викликали святочне захоплення, а праця почуття якби релігійної сумлінності. Постановити „Й“ на початку рядка у вірші, зле облічити примінення кільканацяти часто супротивних правил милозвучності і ритму, — то було не тільки неестетичне, але й несумлінне. Смак і почуття відповідальності було підставою клімату тої кабінетної праці гуртків. Можна лиш подивляти прецизію праці таких мистців як Рильський, Загуд, Зеров...

Але праця їх, давши такі плідні наслідки, була безрадною в обличчі нового періоду українського життя.

Пригадую розмову з В. Самійленком про силу підводного каміння для мови пуриста-письменника. Вкінці запитався я його:

— А чи ви самі в „Україні“ не зробили, боронь Боже, якогонебудь прогріху?

— Зробив. — сказав поет із сумом, — зробив!

І вказав на свою книжку поезій, що лежала на столі:

— Там я вжив слова — „жизнь!“...

„Жизнь“ можна трактувати як слово російське, а можна як окреслення із славянська чогось сильнішого, глибшого, авторитативнішого від буденного, розміреного „життя“.

Отже та Жизнь, як буря, як перманентний землетрус прийшла в Україну, огорнула і мистців слова. Не мала нічого в собі з кабінетности літ. гуртків. В останньому п'ятнадцятилітті змаліло значіння дбайливо викоханих книжечок. Повінь є за широка — ліхтарики за малі. Можна про більшість із них сказати те, що сказав колись Золя про модерністів „їхні тоненькі брошурки нагадують мені шкаралупки горіхів на поверхні Ніягари“.

Десь далеко в жовтавій далині повені зостався останній вогник того періоду — Тичина — дивний еkleктик простонародньої пісні і зляканого українського лібералізму.

На тлі матеріяльних катаклізмів — виступили людські пристрасті.

Збунтований Шекспірський Калібан провадить карні експедиції проти чеснот, Аріель, дух світла, стремить до підозріло угодової політики, замовк чарівник Просперо, що знав стільки заклять проти нечистих духів, а Буря триває.

Зрада, егоїзм, безсилість, жертвенність, войовничість і підкупленість — видні так виразно як за шкляними стінами. Зрештою, ніхто з тим не криється, інакше бувби смішний. Ніколи українці не були так цікаві і ріжноманітні як у роках 1917—1920, і хоч тепер ріжноманітність ця прибирає нераз терпкого присмаку, вона уяскравлена зростає. Противенства слів, замірів і чинів є так великі, що аж не до знесення для одиниць і вони прагнуть визволення з противенств.

Над людськими душами, як у казці, над скарбами скупаря, що містилися в вежах і льохах, пролетів шалений вітер і позривав заслони, позривав дахи з веж. Кожний перехожий, дивлячися згори, може легко порахувати скільки мішків золота, чи старого мотлоху зібрав скупар потаємці. Сторонничість сталася натуральною річчю, як є натуральним ділом Божим людські характери. Невтральність, „Об'єктивність“ минулого упадочного століття є чимсь більш підозрілим як ошуканство. Людського характеру людині не можна відібрати, і на дні багатьох „об'єктивних“ діячів мистецтва

ворушаться, кліпають очима на гостре світло маленькі і підленькі пристрастинятка. Їх об'єктивність раптом стала виглядати на запроданість матеріальним обставинам, частіше на безсилість і протрацію, а дуже рідко на смутну резигнацію твердих людей.

Тратить голос у цьому житті лірика. Не дивно, що поняття про наші українські часи дає наразі тільки кількох (може двох-трьох) публіцистів, що відчули ритм і плястику сучасної життя. До живої води їх слів жадібно припадають українці. Словами памфлетів Хвильового живуть люди під Совітами. Зрештою, не тільки в нас публіцисти, полемісти і філософи перші відчули інший ритм. Коли Т. Манна запиталися хто на його думку найбільший письменник сучасної Німеччини, відповів не вагаючись — Освальд Шпенглер.

Але поза стенторовими голосами полемістів панує мовчанка. Річ не названа — німує. Назвати треба все, що є в нашому часі: зле й добре, радісне й прикре. Назвати, дати йому життя — цій Рідній Немові!

Хвала Богові, тепер є часи коли можна вміти ненавидіти і любити так як ніколи. І в огні тих пристрастей дається нам зробити те, що найважливіше — можливість назвати свою епоху.

Як нам тяжко з невірністю мовчанки вкаже хочби постать Миколи Хвильового, Хвильового останніх літ. В тих літах він покинув усі пільняківські вибрики і гримаски, — з очима налитими кровю, з хриплим віддихом він спішить висловити себе, опанувати свій час і свою мінуту (памфлети, Вальдшнепи). Невірність плитких часів у мові душить його. Як часто (можна відчувати це!) ненавидить він власну мову. Як плутається в ній мов у широких шароварах. Гордість його дусить, гнів спалює, коли він бачить, що він сам є під впливом російщини. Щоби дати тип людини після нього цілком вільної, — він з роспуки вкладає їй в уста... французьку мову. Як він відчуває приниження у простоті мови, і як не хоче, щоб мова конквістадора Хвильового відбивала щось іншого крім розцвіту одиниці і розцвіту нації!

— Гальо, — каже пан популяризатор мови, — таж він утікає від власного багатства мови?

Так, він утікає, бо боїться, що українська мова затримається і устатковується в фазі приниження. Він боїться, що на ній, навіть, не буде слідів Великого Зриву. Він зауважив, що десь далеко поділися хуторянські Марки Вовчки, що на них ми вчилися мови. Мова наших Модестів Левицьких і Борисів Грінченків, що вистарчала колись, — тепер жахлива і понижуюча своєю безпомічністю, вайлуватістю, товстотільністю. Нічого на ту мову, склапану в ХІХ-м столітті не можна як слід перекласти, можна тільки описувати

нею. Є багато понять і комплексів, котрі вже треба мати. Описуємо ті поняття якби можна було описувати... годинник. Мусимо вміти назвати їх.

Найважливіше назвати. Назвати. змусити говорити Рідну Немову, перетворити несвідомі процеси в свідомі. (Тим самим вирвати з чужих рук!).

Цей страх Хвильового, — це страх Міцкевича, що під час тимчасового упадання Польщі назвав всі польські речі, всі польські душі і — затримав упадок Польщі. На знак його поем — вона зависла в повітрі аж прийшов слушний час.

Багацтво мови? то не багацтво слів у словниках, то багацтво мовних індивідуальностей („рідних мов“), не суха валява галуззя, а сади вічноживих дерев.

— Гальо, — каже пан популяризатор мови, — він багато бере з чужих мов!

Замало, — можна тільки відповісти. Так, більшість письменників наших читає (не може не читати!) в чужих західних мовах. По італійській, французькій чи англійській подорожі (в країну мови) з їхнім духом виразности, конвенції трудно не заговорити їх гострим, накидливим, міським стилем. Як не любити блискучого фехтунку звинних нюансів, дотепних скорочень, перерізів понять? Більше, без чужих мов не може бути сучасного українського письменника. Щоби наздогнати Захід у виробленості, як злодії мішками, мусимо зносити чужі поняття і слова, бо нам свої замало!

Знають про це нації, спізнені в розвою: як німецька, польська, російська (три найбільш занечищені чужинностями мови, як кажуть лінгвісти).

Рідна Немова заговорить в часах великої пристрасности і великого неспокою і словник Заходу допоможе в цьому. Але спиняйтесь і вертатися до мови „чистої як сльоза“, а одночасно... байдужої до відтінів, розпливної, неточної, безбарвної — такої мови нам хіба ворогиб зичили.

Інша річ, що гордість мистця мови не повинна дозволити на запозичання словного багацтва від народів, що з м у ш у ю т ь нас вчитися їх мов.

— Гальо, — каже пан популяризатор мови — зітхас і... починає перераховувати всі граматичні і їм подібні помилки, що він їх знайшов у письменника (імя рек), у публіциста (імя рек), в історика (імя рек) і т. д.

В тім треба йому признати слушність. Хочби з огляду на учнів школи. Зрештою, то є поле до дуже ефективних виступів. Здається, що в цьому році вийшла граматики франц. мови видана Академією Наук, — скандалічна як кажуть бо з багатьома дрібними недоречностями. Саме в листопаді вийшла книжка А. Теріва (Therive) „Les querelles de langage“, де він поправляє майже всіх сучасних франц. пись-

менників. Зрештою мають помилки всі вони, від Расіна і Фльобера почавши. Ще в цьому місяці письменник Серошевські, відкриваючи польську Академію Літератури, у вступній промові зробив одну велику помилку. Є то заняття не позбавлене приємности, поправляти дрібні речі для Маціцьких (форма галицька) і Масісійських (форма харківська).

Може більш доцільним булоб розвивати смак загалу й школи і показувати їм що гарного є в нових синтезах слова. А може для того треба більше інтуїції, сміливости? Щож, хай їм помагає св. Андрій, опікун України, і св. Христофор, опікун автомобілістів!

По першій періоді, періоді воєн (X—XVII ст.), по другім — упадку (XVIII—XIX ст.) приходять третій аспект Українського Слова.

Мистців слова цієї пекольної і пекольно цікавої епохи пізнаємо, як Данта. Вернувшись із підземель пекла він мав опалені від вогню вії і смак диявольської сірки на устах.

Е. Маланюк.

Вінець кінця

(Іван Бунін)

Визначаючи щороку нобелівських лярвратів, Стокгольмська Академія, можливо, нераз помилялася, тим більш у такій делікатній справі, як література.

Та в одній Академія, колись так близького нашій історії народу, не помилялася ніколи. Це в її відношенні до російської літератури і у відчутті „російськості“ в творчості взагалі.

І цьогорічне присудження нагороди російському письменникові Іванові Буніну, першому росіянинові, що став нобелівським лярвратом, не лише не протирічить нашому твердженню, а, власне, являється яскравим його підтвердженням.

1.

Характеристично, що цей факт, радісний спеціально для російської еміграції (саме в часі, коли Літвінов був в Америці), на сторінках еміграційних видань — не викликав спеціальної — зогляду власне на особу Буніна — радости. Про пресу більшовиків, які від літ всіми правдами й неправдами, але цілком безнадійно просовують „свого“ Горького, — нема що казати: звідтам буде або похмурне мовчання, або відра помий*).

*) Одначе не треба підлягати ілюзіям: більшовики в влястивою їм зручністю використають „акт міжнародного признання російської літератури“ хочби навіть в особі „контрреволюціонера“ Буніна. М і його еміграційні твори перевидавало „государственное“ видавництво в Москві.